

**Милан
Петричковић**

**ФИЛОЗОФИЈА ИМОРАЛИЗМА
ФРИДРИХА НИЧЕА
– ПУТ НАДРАСТАЊА
ЕТИКЕ САМИЛОСТИ У
СОЦИЈАЛНОМ РАДУ**

*Принцип љубави према ближњем:
Помози сам себи, онда ће ти помоћи и свако.¹*

Раскошна баштина историје етичке мисли, још увек углавном непозната и недоступна, прецизније речено, у потпуности неистражена у науци социјалног рада, обилује дубоким филозофским доумљавањем најосновнијих питања са којима се (а да тога нису ни свесне) свакодневно (у границама својих гносеолошких могућности) суочавају теорија и методологија социјалног рада. Апсурд епистемолошког нихилизма ове врсте лако је у пракси препознатљив кроз потискивање истинске етичке утемељености социјалног рада, која се у одсуству елементарне етичке писмености, тј. доминантног незнања, „трампи“ са квази етичким приступима чију садржајну бит чини етички кодекс професије социјалног рада, или (из „инстант“ западне литературе) преписани и препричани наводни етички примери, који би као корисно штиво требало да послуже нашим стручњацима (примарно социјалним радницима) у њиховом константном сусрету са крајње сложеном и противуречном моралном проблематиком.² Другачије и не може бити, с обзиром да након пет деценија академског образовања социјалних радника, није још увек у форми дисциплине конституисана и развијана етика социјалног рада, чији смисао би био оправдан имплементацијом њених искустава у различите теоријско-операционалне сегменте науке социјалног рада. Постојеће стање чини плодно тло за поједине смеле или неопрезне (самопрозване и од себи сличних признате) „етичаре“ из области социјалног рада, који превиђају да је етика крајње комплексна филозофска дисциплина, често означена као филозофија морала, коју чак ни површно не познају,

¹Фридрих Ниче, *Сумрак идола*, Графос, Београд, 1985. стр. 8.

²О овом изузетно значајном проблему науке социјалног рада погледати: Милан Петричковић, *Нужности теоријско-филозофској ушемељења етичке социјалног рада насиром еристичке бесілодних геоніолошких садржаја*, Социјална мисао, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, бр. 49, Београд, 2006, стр. 145–159.

што их и наводи на јавно-публиковано ширење поразно испразних етичких спекулација, баналности и неистина.³ Да невоља буде већа, уврежене импровизације и квази етичке приступе, као одлику нестручно-површног поимања суштине етичких димензија социјалног рада, ретко ко (чак и међу академским врхом у области) услед непознавања материје – може да распозна и аргументовано разобличи, чиме се затвара круг етичке конфузије и незнања. У том смислу, овај текст представља скромни прилог против крајње раширеног лаицизирања и поједностављеног поимања моралних феномена у теорији и пракси социјалног рада, кроз кратку анализу само једног (од обила) примера из историјске ризнице мисаоно-етичких преиспитивања.

Ради се о етичком учењу Фридриха Ничеа, чија луцидна судовања о *најчовеку* као узору и пожељном обрасцу људског самоодређења и задате тежње ка моралном усавршавању, заправо може да чини посебно плодносно основу (сагледану из једне филозофске равни) за изградњу теорије морала социјалног рада, која би насупротив тренутно присутним, исувише слободним импровизацијама, дала чврсте основе етици социјалног рада. Конкретно у оквиру ње, у својој противуречној вишеслојности могли би (насупротив доминантно увреженим испразним фразама карактеристичним за теорију и праксу социјалног рада) да буду разоткривани различити слојеви комплексних појмова (без којих је социјални рад са људима јалов и незамислив) попут *људске слободе, самоодређења, односу воље и моћи, самојмоћи, самопреображавања, самоосишваривања, еџисџенџијалне смислености, гостџојанџива, љубави џрема ближњем, самилости, сажалења* и сл. За инфериорне непознаваоце значаја етике у корпусу научних дисциплина хуманистике социјалног рада (а много их је!) који не разликују дијалектичку синтезу истородја теорије и праксе, (поимајући теорију морала – етику, као израз некаквих метафизичких самосврховитих апстракција) напомињем да је управо Ничеов, посве дубоко стилистички израз песничке – игри склоне – латентности и прикривања суштине, у ствари дубоко животан (баш као и социјални рад), при чему сам Ниче непрестано инсистира на аспекту „земаљског” у својој мисли, чега је залог и филозофски правац познат као – „филозофија живота”,⁴ с којим се овај маг „моралног песништва” доводи у везу.

³ Као илустрацију изнетог става погледати: Дада М. Маглајлић, *Од злајној до џлајнојна-сџој џравила – у џоџрази за мџа-еџшком*, Социјална мисао, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, бр. 48, Београд, 2005, стр. 129–142.

⁴ Иако се не омеђује прецизно, за овај филозофски правац важи следеће: 1. да је реч о *човековом живџој*; 2. да је једино човек од свих осталих живих бића света, тј. световно биће, дакле биће које (не више попут животиње, или чак биљке која живи у природи) живи у *свом*

ОСНОВНЕ ЕТИЧКЕ ПОСТАВКЕ У НИЧЕОВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ МОРАЛА

Упркос свим егзистенцијално-стваралачким контроверзама које прате Фридриха Ничеа (1844–1900), непосредно оличеним у широком распону вредновања његовог филозофског промишљања које варира од верне заклетости у његову просветљујућу генијалност, до његовог лоцирања у сферу песништва, он, као аутентични трагач за суштином људског смисла и моралности у историји етичке мисли, свакако представља незаобилазни беочут, који ни етика социјалног рада у зачећу не би смела да превиди. При том се наравно морају јасно подвући Ничеови мисаони „греси” или крути ставови у разрачунавању са Сократовом⁵ и Кантовом⁶ етиком, као и фазе духовног сазревања од верне блискости до антагонистичког раскола са филозофом волунтаристом Артуром Шопенхауером и композитором Рихардом Вагнером, као и просветитељем Волтером, након чега у тзв. трећој фази⁷ овај, у сваком погледу другачији, неуобичајенији мислилац, твори своје најплодније филозофске мисли које у врелу противуречја, протканог песничким жаром, просто гоне на сазнајни немир људског одгонетања.

Обавеза је, с његовом етиком у вези, овде указати на уврежен стереотип којим се традиционално преноси искривљена слика која не одговара чињеницама, да је, са једне стране, Ниче „филозоф-нихилиста”, а с друге стране, да је типичан „антихуманистички мислилац.”⁸ Забуну вероватно

власијшом свећу. Тај „његов властити свет” значи, јер је у томе то већ имплицирано, да га је он сам произвео, а уједно да је он сам производ тог свога, по њему присвојена света, и да изван света – нема човека. Hans Driesch (1867–1941) биолог, један је од првих представника овог филозофског усмерења који га схвата као непосредно утемељење научних резултата из биологије. Готово одређенији у том смислу као радикални заступник ове филозофије јавља се Ludwig Klages (1872–1956) који тзв. пуноћу живота супротставља свему духовном, јер сматра да се сам темељ животнога може и мора тражити примарно у осећајима, доживљајима и поривима, а не у оном рационалном што искривљује праву „дубину живота”. Зато мисли да се рационалној сфери треба супротставити сфера *живоша*, затим *душе*, *инијуиције* и *чула*, односно читава тзв. *емоционална сфера*. Шире о овоме погледати; Милан Кангрга, *Етичка, основни проблеми и ираци*, текст под насловом *Филозофија живоша*. Голден маркетинг – Техничка књига, Загреб, 2004. стр. 364–374.

⁵ О Ничеовом осврту Сократовој филозофији погледати: Фридрих Ниче, *Сумрак угола*, Графос, Београд, 1985, наслов – *Сократов проблем*, стр. 15–21.

⁶ О Ничеовој критици Сократове и Кантове етике погледати шире Милан Кангрга, *Етичка – основни проблеми и ираци*, цит. дело, стр. 386–387.

⁷ О стваралачким фазама Фридриха Ничеа, шире погледати, Бранислав Петронијевић, *Историја новије филозофије*, Нолит, Београд, 1982, год. стр. 594–596.

⁸ Сенку на Ничеову филозофију бацила је и његова сестра Elisabeth-Forster Nietzsche, која је после његове смрти објавила заоставштину дела и непубликованих рукописа, претенду-

ствара, њему својствен појам – **иморализам** (често неразлучен од појмова: *аморалности*, *антииморалности* и *неморалности*)⁹ који је мишљен у, и из, *сфере саме моралности*, као његова „пра-слика” или наличје, а суштина му је да терминолошки обележи људску *шежњу за нечим бољим од постојеће морала*, који би према Ничеу био примеренији самој *бити човека* у „*његовом најбољем одређењу*.”

Управо та филозофско-морална поставка која антиципира човеково трагање за (*и*)*моралом који је саобразан људској бићу*, Ничеову мисао и препоручује етици социјалног рада, због чега је треба даље овде разабирати. Наиме, овај етичар полази од става о *појединости постојеће морала* кроз читаву историју цивилизације, тј. да је не само тај *појам* (а тиме се мисли управо битни начин живота и одношења човека према свету у целини) *морала*, него и битно одређење човека и његовог начина живота, суштински непримерена *самом појму човека*, или прецизније, што је управо примерен том појму као истинском и фактичком човековом историјском потврђивању тог свог живота, а који је – *промашен у бићу*. Ниче би рекао – *недостојан њега као човека!*¹⁰ Заправо, у моралу као досадашњем историјском начину човековог одношења према свету у целини, он види битну препреку за развијање **виталности**, *иј. снаге човеково појединости у свим облицима његове егзистенције*, те тај морал сматра слабљењем те виталности.¹¹

Ниче у том смислу критички указује на „*морал ствара*” или „*морал робова*” који чува status quo, потенцирајући тако историјску чињеницу да

јући да *појам најчовека* као заштитни знак Ничеове филозофије доведе у везу са идеологијом немачког нацизма и Хитлеровог фашизма. То наравно не одговара суштинској природи његове филозофије, која је (ако се комплексно сагледава у својим противречјима) у ствари дуко хуманистичка, па се њена иморална црта (како у прошлости, тако ни данас) не може по-трети различитим интерпретацијама и злоупотребама. Најбољи јемац тога је сам Ниче који пише о болесном отуђењу национализма, доводећи га у везу са кратковидим и брзоплетим политичарима (чиме алудира на Хитлера) национал-социјалисту тј. фашисту. – Fridrich Niče, *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, Unzeitgemasse Betrachtungen 2, Werke in drei Bänden 1, предг. Karl Schlechta, Carl Hansen Verlag, München, 1954, стр. 260.

⁹ Појам *аморалности* се може одредити као неутралан или сасвим равнодушан став појединца према моралу као таквом. То је пред-ступањ моралности, или још-недодирнутост моралним феноменом у његовој правној бити. *Антииморалности* означава став појединца или група људи који не признају никакав морал, који негира сам феномен могућег моралног односа, према самој себи, према другима као и према заједници у којој се живи и делује; једном речју, морал се негира као важна и обавезујућа норма. *Неморалности* је морална категорија која означава супротност моралном мишљењу и моралном дељању. Прим. М. П.

¹⁰ Погледи: Фридрих Ниче, *С оне стране добра и зла: увод у једну филозофију будућности*, Графос, Београд. 1980.

¹¹ Милан Кангрга, *Ејшика*, цит. дело, стр. 377.

је највећи део човечанства до сада био у положају *цукoї објектiа* владајућег морала, у смислу апсолутног покоравања и послушности, што није достојно човека. Његово указивање, на „с оне стране” тог одређења добра и зла, значи *најдубљу кришкy* једног (историјски споровођеног и потврђиваног) живота који је до сада био и на тој основи остао – *исцoд људскої дoсцoјансiвa*. Сви битни елементи и моменти онога што се мисли и практикује под тим „моралним плаштом” за Ничеа дословно демантују, умртвљују, сакате, кржљаве и негирају саму животну човекову супстанцу, његову најдубљу, Ниче ће рећи – *сiвваралачкy енерiју*, и то за вољу, како би он рекао, неке анемичне, беживотне, „идеалне” (у смислу удаљености од самог живота и његовог најснажнијег пулсирања) умртвљујуће моралности, која најдубље противуречи ономе што би човеку омогућавало да се *довине до најбољеiа у себи самоме*.¹² Кад би се ти и такви ставови смели у Ничеово име тако назвати, онда би то био најдубљи и истински крик човека за једном *вишом моралношћу*, која би не само потврђивала, него и потицала његову праву *живошњо-делашњу енерију*, управо тада с правом „с ону страну добра и зла” као „беживотних одређења” која човекову стваралачку бит у корену осујећују.¹³

Супротно овом понизном моралу, он заговара „*морал iосцoгара*” као оштру антитезу „*моралу сiшага*,” при чему није нипошто мислио – како су га често погрешно схватили и интерпретирали – на царева, краљеве, државнике, племиће, или политичаре, него је мислио на човека као *самосвесно биће* које „држи до себе” као личност, а исто тако ствараоце на свим подручјима (духовне) делатности: у уметности, филозофији и науци.¹⁴ У то име он дубоком симболиком алудирајући на библијске Мојсијеве таблице, као предуслов развијања нових вредности, тражи разбијање „старих моралних таблица” (моралних канона) и стварање „нових”, на којима је (када их је подигао са стазе којом пролазе „кртице” и „троми патуљци”) видео да пише реч „*нашчовек*”, и то *да је човек нешћо ишћо шребa шребaшћи*.¹⁵ То ће Ниче исказати речима Заратустре који „приправља пут” надљудима, онима што стреме стазама самопрестижања, подсећајући их:

¹² Ибид, стр. 378.

¹³ Пог. Фридрих Ниче, *С оне сiвране добра и зла, цит. дело*, 1980.

¹⁴ Милан Кангрга, *Ешћка*, цит. дело, стр. 112.

¹⁵ Фридрих Ниче, *Тако је iоворио Зарашустра. књиiа за свакоiа и ни за коiа*, Графос, Београд, 1983, стр. 201.

„Не *шо оӣкуд с̄ӣе дошли, ш̄реба да је одсад час̄т̄ӣ ваша, већ оно куда иде̄ше! Воља ваша и корак ваш, који хоће да ш̄рес̄т̄ӣӣну вас саме – у ш̄о̄ме нека буде нова час̄т̄ӣ ваша!*”¹⁶

Управо та, људској врсти предодређена *самос̄т̄иваралачка енерџија*, којом се човек двоји и издиже од других живих бића, у цивилизацијском процесу постања моралности, склона *сваколиком људском ш̄реображају*, које иницира најдубљи Дионизијски полубожански инстинкт живота¹⁷ склон будућности и *вечности човечној саморађања изнад бездана ш̄ролазности*,¹⁸ даје Ничеовој филозофији морала посебан значај у сагледавању моралних искушења иманентних социјалном раду. Погледајмо у наставку шта то практично значи!

МОЋ ПРЕОБРАЖАЈА „МОРАЛНИХ СЛУГУ” У „МОРАЛНЕ ГОСПОДАРЕ” – БИТ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

Под условом да надрасте доминантно присутне „савремене” (помодне и испразне) теоријске приступе социјалног рада,¹⁹ са уобичајеним симптомом „неразлучивања садржаја од форме” – погрешним поистовећивањем методичких приступа (пре ће бити упутстава за тзв. „добру праксу”) потенцијална, филозофски утемељена хуманистика у својим „порођајним мукама” нужно долази у позицију суочавања са овим Ничеовим, заправо – прецизније константно цивилизацијским и историјско-етичким питањем, човековог самотворења на егзистенцијалном раскршћу слободног бирања између „моралног ропства” и „моралног господарења”.²⁰ У том контексту, етици социјалног рада се просто намећу дијалектичке контроверзе Ничеовог учења које дира у само језгро предметне садржајности универзалне делатности социјалног рада, тј. његове телеолошке заснованости, оличене у покушају *досезања свеош̄т̄ӣе људске хуманизације, чији*

¹⁶ Ибид, стр. 207. (Напомена: све цитате у тексту почев од овога па надаље подвукао М. П.)

¹⁷ Фридрих Ниче, *Рођење ш̄трагеџије*, БИГЗ, Београд, 1983. стр. 12.

¹⁸ Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1972, стр. 329–330.

¹⁹ Ради јаснијег поимања изнете тезе, шире о *шо̄јму савремености* погледати: Милан Петричковић, *Снобизам савременој социјалној рада*, Социјална мисао, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, 2007, бр. 53. стр. 67–85.

²⁰ Зарад комплекснијег сагледавања овог крајње противуречног и изазовног филозофског питања радозналији читаоци могу погледати: Георг Вилхелм Фридрих Хегел, *Феноменологија духа*, 4. поглавље под насловом *Самосвес̄т̄ӣ*, наслов 3. „*Гос̄иодар и роб*.” стр. 116–117. БИГЗ, Београд, 1974.

је услов остварења и пошврде – саобразности људској природи, којом је шакође условљен и најчовек. На тој релацији рађа се и истородности Ничеовог иморализма и етике социјалног рада, с обзиром да оба судовања о моралним феноменима заједнички именитељ препознају у појму **иморализма**, који као што сам већ навео, почива на тежњи ка највише могућем моралном потврђивању човека и његове – сопственом природом му задате – родне суштине, у складу са којом он има морално предодређен задатак да постаје човечнији.

Типична одлика највећег броја људи са којима долазе у контакт и којима покушавају да стручно помогну, боље речено стручно да их подстакну и егзистенцијално анимирају социјални радници, јесте сушта супротност од особина које поседује натчовек. Нестабилна карактерна структура, изражена аморалност, антиморалност и неморалност, практично изражени у многоврсним облицима свакодневног живота у коме не могу да битишу без туђе помоћи, су препознатљиве особине корисника професионалног социјалног рада, које стручњаци примереним методама покушавају да оплемене, побољшају, измене, људској природи приближе, хуманизују, очовече, што све скупа иде у прилог тези да социјални рад заиста представља једну врсту кушања могућности људској преображаја на релацији морала робова (од туђе помоћи зависних), ка моралу тосиодара (од шакево помоћи независних), па тиме истински слободних и моралних! Ето нас, дакле, на прагу сазнања, испред кога застају етички неписмени, који због неразумевања универзалне природе делатности социјалног рада и његове неодвојивости од темељних питања филозофски саткане етике, као основне потке теорије и методологије социјалног рада, зато и тумарају око епигоног препричавања бизарних, и у основи погрешних интерпретација о његовом наводном настанку с краја 19. века,²¹ пропорционално ком се његова стручна суштина своди на површно-стерилно интерпретирање нужности људског мењања за(о)сталог на најнижем ступњу те фразе о нужном „оснаживању клијената”, које се остварује популарним методама (нетачно званим теоријама) *оснаживања и засиујања*. На меће ми се тим поводом питање где су сазнајни корени и извори тих теорија или метода? У чему су у гносеолошком смислу они утемељени, тј. преко којих теоријских основа дају епистемолошки дигнитет конкретно појма мењања клијената? Не треба много аналитичког напора па да се потврди да ту за-

²¹ О овој заблуди прецизирања времена настанка универзалне делатности социјалног рада и њеног научног фундаирања погледати: Милан Петричкивић, *Теорија социјалног рада*, наслов: *Сиреја древне делатности и младе науке*, Социјална мисао, Београд, 2006, стр. 9–16.

право нема никакве теоријске заснованости, којом се произвољно пролашава широка леза константно развијаних фраза; дакле, ни трага ни гласа о теорији, јер кључни услов да неки истраживачки садржај оправда епитет теорије, је да се у оквиру њега (како Хегел једноставно износи сложену суштину проблема) **мисаоно разоткрива прикривени битак.** У овим лажним – непостојећим теоријско-методолошким поставкама, дакле, сва теоријска заснованост почива на епигано-лаконском „подразумевању ствари”, лаицизирању, интуицији, затим свакој – наводно доступној очигледности и сличним неозбиљним квалификацијама. При том се губи нит, у пракси социјалног рада, видљивог проблема човековог мењања, са „дубоким” и „високим” филозофски сагледаним разнородним аспектима тог мењања (свестан ризика неразумевања, подвлачим и још битнијег – *самомењања*) сагледаног у контексту цивилизацијске, а онда људске, па свакако и социјалног рада – стожерне парадигме, **човековог усавршавања и тежње ка најбоље могућем човеку – натчовеку!**

Својствено ослобођеном мислиоцу који варљиво-заводљивим стилем играјуће мисли, разобличава (у социјалном раду површно сагледан појам људског мењања) Ниче, крајњу комплексност потенцијалних човекових промена, расветљава тако што његову дијалектичку природу у којој се из мењања лучи виши квалитет преображавања, сагледава у богатству животних варијанти (*само*)*загађености* људске врсте, која пружа шансу сваком да се из статуса „моралног роба” тј. неоствареног човека, преобрати у оставареног господара (не других, него самога себе, што је и најтеже), који управља сопственим моралом – што није ништа друго до управљање сопственим животом. Шта је то што многе људе спречава да управљају својим животом, због чега помоћ и подршку траже конкретно у социјалном раду? Ниче одговор даје кроз причу чији садржај чини разговор између двоје, само на први поглед „блиских рођака”:

„*Што си тако џерг!* – *говорио је једном кухињски улаз дијаманту;* зар нисмо нас двоје блиски сродници? Инспирисан тим дијалогом, филозоф пита људе: *Што си тако меки? О браћо моја, тако ја њишам вас: зар нисте ви – моја браћа?*

Што си тако меки, тако неоњорни и њоусљиви? Зашто има толико одрицања, њорицања у срцима вашим? Тако мало судбине у њолегу вашем?

Ако нећете да си судбоносни и неумјни као судбина: како ћете са мном – њобеђивати?

А ако ваша џвергокорност неће да сева и њосеца и расеца: како ћете једном са мном – њобеђивати?”

Мекоћа и слабост људска као изрази одсуства животне снаге (виталности) на које Ниче указује, су дакле кључни узроци, егзистенцијалног губитништва и удаљавања од бити сопствене природе која тако остаје закржљала, потиснута и неостварена. И „тврди” и „меки” људи су браћа, што значи да сви могу – имају предиспозиције да буду „тврди”, само што „мекима” то не позлаи за руком јер су неотпорни и попустљиви, одричу се и поричу у срцима, која фигурирају дух-душу људску. При том „мекима” недостаје судбоносност и неумитност, дакле нису способни да носе своју судбину, тј. њоме управљају и владају неумитно-нужно, већ обратно, тзв. судбина влада нажалост њима, јер су јој захваљујући тој мекоћи – препуштени на милост и немилост. Зато се Ниче, преко Заратустре и реторски пита, с обзиром да не владају „ношењем судбине,” како ће они с њим побеђивати, и то сами себе? Што значи како ће се преображавати и човечнији – не постати, већ непрестано, увек и изнова Дионизијски се вечно рађати и *иосџајџи*. За победу судбине је потребна **тврдокорност**, која мора *да сева и иосеца и расеца*. У супротном, *меканосџи (ириродно одсуство ишврдоће, а ирисусџиво слабосџи) доводи до иораза, иа се човек никад не самоиобеди и иружи макар и мали корак ка наиџ човеку*. Заратустра у причи нуди и пут (који се у науци зове метода, начин) побеђивања – постајања натчовеком, који креира свој живот, и то кроз **чин стварања**:

„Јер, они који стварају су ишврди. И мора да вам излџеда блаженсџиво, да руку своју ириииснеише на ишисуђу иодина као на восак.”

Стваралачка рука својом снагом има моћ фигуративног преобликовања хиљаду година, што алудира на историјску компоненту преображавања, омекшавања и трансформације историјско-цивилизацијских садржаја као свог предмета хуманизације, који се човековим (само)стваралаштвом, меким као восак, може чинити и начинити! Ослањајући се на дедуктивно-индуктивни методски дискурс, подсећам да је универзално појмљена делатност социјалног рада само један специфичан сегмент, цивилизацијског стваралаштва – рада, који се временом професионализовао, за циљ узимајући управо покушај развијања *еџзисџенџијалне људске „ишврдоће” чији је услов самосџваралашџиво*. При том Заратустра закључује како је *„сасвим ишврдо”* само *„оно ишџо је сасвим блаџородно”*,²² што уствари чини још једну копчу са социјалним радом, који благородност – блиску благостању, садржи у својој предметној бити свеопште људске добробити као основе егзистенцијалне хуманизације.

²² Шире о овој причи погледати: Фридрих Ниче, *Тако је иоворио Заратустџира*, цит. дело, стр. 219.

Даље апсолвирајући разлоге због којих човек „не сме да буде оно што јесте” и да искрено путем гласа своје савести призна самоме себи: „Све оно што сада чиниш, мислиш и чему стремиш – то све ниси ти”, што појединца нагони „да мисли и постоји као штога, и да се не радује самом себи”, тј. нат човеку у себи – носиоцу моралног господства, насупрот „моралне беде”, Ниче препознаје у човековој лењости која је оправдано изложена презиру јер људи „због ње изледају као фабричка роба, као равнодушна бића недостијна оштријења и поуке.”²³ Ова теза мудраца, лако је уочљива у пракси социјалног рада, где је веома присутна и раширена порочност људске лењости, у разним формама човековог одношења према себи и другима. Ако се узму у обзир одлике лењости: инертност, статичност, малодушност, контемплативност, неделатност, помиреност са постојећим стањем, демотивисаност, одсуство акције, недостатак жеље за променом и сл. бивају јасније узрочно-полседичне везе многих проблема које море (људе) кориснике стручних услуга социјалног рада. Заиста, често се између горуће проблематике социјалног рада и лењости може успоставити корелација, јер било која ситуација њеним присуством теже се или уопште не решава. Зар треба доказивати нужност делатног активитета за превазилажење сиромаштва, незапослености, токсикоманија, делинквенције, породичних проблема, или било ког другог проблема? Ту покретачку енергију вишалијења која потиरे лењост, има на уму Ниче када јасно опомиње: да „Нико не може да сагради мост којим ћеш ујаво ти моћи да пређеш преко реке живота, нико осим тебе самог,”²⁴ што као мото социјални радници морају увек у свом послу да поштују. Јер они се макар свакодневно живо-искуствено суочавају са „разграђеним мостовима” – појединаца, група и читавих заједница, које за могућ прелаз (какав-такав) преко реке живота, превазилажењем примарно лењости, могу само ти пролазници да оспособе. На ту одлику самоделатног субјекта упозорава Ниче када каже:

„Иза твојих мисли и осећања, браће, стоји један моћан зајведник, један нејознајни мудрац – тај се зове ја. У твојој шели он станаје, твоје је шело он.”²⁵

То **Ја**, у сваком људском бићу, песнички од Ничеа појмљено „као матери у гејшеу” и субјективна „реч о врлини,” је значи потенцијални

²³ Фридрих Ниче, *Шојенхауер као васишич*, Графос, Београд, 1987. стр. 8.

²⁴ Ибид, стр. 9.

²⁵ Погледати: Бранислав Петронијевић, *Историја новије филозофије*, цит. дело, стр. 630.

моћан заповедник воље и делања, што га сликовито филозоф зове „мудрацем”, за кога је опште познато да се одликује разборитошћу, искуством, знањем, памећу, интелигенцијом, проницљивошћу и сличним духовним квалитетима, који наравно чине нужан услов за примицање натчовеку. У питању је социјалном раду добро познат појам распознавања и свесности свога *Ја*, које одређује *сѿеѿен одѿоворносѿи* (која се може узети као мера зрелости) човека – према себи и другима, што је углавном врло болно питање (у стручним активностима ове професије) с обзиром на доминацију управо несвесности – не познавања и неконтроле тог „мудраца” *Ја*, који заиста остаје углавном „непознат” бићу у коме пребива, спречавајући га да постене „право” – људско биће или овде потенциран натчовек. Зар треба напомињати социјалним радницима овај филозофски појам *самосвесѿи* на који у различитом контексту алудирају људи – корисници њихових услуга, када својим живим и спонтаним, али зачуђујуће прецизним језиком зачепркају у суштину проблема констатујући да (алкохоличар, наркоман, делинквент, коцкар, разведени супружник, или ко други), *нема своје ја, нема своју реч*, у најоштријој варијанти, *ѿѿу и нема ни човека*, због чега се од њега може свашта, пре ће бити – ништа очекивати!

Доста пажње том тзв. *самоодређивању* (ја-одређивању, одређивању свога – ја) поклања Ниче, јер је оно задати услов људског *самоѿревлaдaвaњa*, које се (додуше за многе, латентно) налази у самом језгру хуманистичке делатности социјалног рада, који зарад истине нигде децидирано не помиње, али покушава да у својим теоријско-методолошким међама побуди и пробуди макар зрно натчовештва. При том се не ради о никаквом идеализирању или обоготворењу људском, у питању је *надчовек мишљен као човек вишеѿ сѿвaрaлaчкoѿ рaнѿa*, у смислу захтева – најбаналније речено – за *ѿревлaдaвaњeм људскe ѿросечносѿи*, у социјалном раду и веома често *исѿодѿросечносѿи*. Много тих, из безброј разлога, неостварених, у егзистенцијалном (значи сваком) смислу неразвијених и потиснутих људи, које Ниче изворно, а фигуративно-сурово назива „моралним робљем”, у области професионалног социјалног рада покушава да нађе изгубљени смисао, сврсисходност свог постојања, тј. животност сопственог живота. Ниче нуди готов образац за то, када покушава да учи и пита у исто време:

„Хоћу да вас учим иѿѿа је ѿо најѿчовек. Човек је неиѿѿо иѿѿо ѿреба ѿревлaдaѿи. Шѿѿа сѿѿе ви учинили, да би сѿѿе ѿa ѿревлaдaли?”

Очигледно то људско *ѿревлaдaвaњe* као потврда *самосѿвaрaлaшѿѿѿвa* почива на чињењу, које има предиспозицију да буде свесно и сврсисходно, што човека и одваја од животиње, како примећује Ниче:

„Сва бића досад сѝворила су нешто више од себе: а ви зар хоћете да будете осека ње велике ѝлиме, рађе још да ѝоново враћите к живошњи неѝо да ѝревладајте човека?“²⁶

У супротном етика иморализма поставља питање о суштини људске природе:

„Шта је мајмун за човека? Сѝвор за ѝошсмех или болан сѝид. И исто ѝо биће човек за надчовека: сѝвор за ѝошсмех или болан сѝид.

Ви сѝе ѝрешли ѝуѝи од црва к човеку, али је у вама мноѝо још осѝало црв. Некада сѝе били мајмуни, а човек је још и сада више мајмун неѝо икоји мајмун.“²⁷

Древна метода аналошког пресликавања (каркатеристична за басне) које разобличава саму нутрину човекове моралности, као рефлексије његовог општег делатног односа према свему постојећем, указује нимало случајно на две животиње којима човек у својој несавршености верно сличи. У питању су црв и мајмун: први препознатљив по томе што свој битак заснива тако што гмиже, а други што је савијен и није способан да усправно хода попут човека, при чему треба подвући став различитих хуманистичких дисциплина које се из свог биолошког, антрополошког, филозофског или ког другог угла баве генезом људске врсте, да је човек иступио као хумано биће и надрастао тако животињство човеколиког мајмуна, само преко *делатноѝ активниѝетиѝа* (*ѝознаѝиѝо* као *људски рад*) на обликовању и *ѝреобликовању свеѝа око себе* и овде посебно битног – **све-та у самоме себи**. Само тако, путем сопственог рада и произвођења, се човек у сваком смислу исправља, престаје да се вуче по земљи, гмиже као црв или трапаво четвороношки савијен и згрбљен идентично мајмуну хода, насупрот чему стоји визија коришћења сопствених екстремитета и ослањања на њих, на шта жаоком бритке шибајуће мисли иритирајуће – човекову моралну свест – пецка натчовек Заратустра:

„Ако хоћете високо да досѝете, **ѝребају вам ваше рођене ноѝе! Не дајте да вас носе ѝоре, не сегајте на ѝуђа леђа ниѝи на ѝуђу главу!**“²⁸

Седање на туђим леђима (популарној грбачи) и глави, стални су садржај међуљудског односа а тиме и конфликтности у пракси социјалног рада (између родитеља и деце, супружника, рођака, суседа или било којих других актера) при чему, би као основна тежа морао да доминира стручни покушај да се што пре зависни – дакле у статусу „моралних слуга“

²⁶ Фридрих Ниче, *Тако је ѝоворио Заратустра*, цит. дело, стр. 14.

²⁷ Ибид, стр. 14.

²⁸ Ибид, стр. 294.

– људи, (како не би остали Ничеовим језиком обележени морални „црви и мајмуни“.) подигну на своје, једино праве – сопствене ноге. За то увек постоји нада, за социјални рад од посебног значаја, јер: „и најгора ствар има добре ноге за ирање: научиће дакле већ једном **сами себе**, о ви виши људи, да **стану на праве ноге своје!**”²⁹, при чему је битно подвући детаљ из овог става, који се односи на могућност да и најгора ствар као персонификација најгорег човека у смислу „егзистенцијално-моралног сужња” може, под условом *да сама себе научи*, да заигра најсигурније не на туђим, него на својим ногама. Исти морални постулат истиче у форми императивне поуке (вероватно непознате, а свакако збуњујуће за социјалне раднике) коју им дарује Ниче речима: „*која не можеће научићи да лежи, штоа научиће – да ишо брже падне!*”³⁰ Наизглед сурова морално-методолошка препорука је у ствари најдубље људска и сврсисходна хуманој природи социјалног рада, **јер што пре неко падне, пре ће се потенцијално наћи у позицији да се придигне на своје властите ноге!**

Значајност овог Ничеовог става, за теорију и методологију социјалног рада, мора се довести у везу са једним од кључних питања етике уопште, па и етике социјалног рада, познатог као *ишиње сврховишости моралној делања*, које трага за одгонетањем шта је то *добро*, а шта *зло* за човека у његовој свеопштој делатној пракси? Склон снажној реторичкој мудрац размишља овако:

„*Шта је добро?* – Све, *што осећање за моћ, вољу за моћ, моћ саму у човеку увећава.*”

Шта је рђаво? – Све *што ишиче из слабости.*”

Као што се види, Ниче разлику између добра и зла своди на разлику између јаке и слабе воље: ко има јаку вољу, тај је добар; ко има слабу вољу тај није добар, што значи да је зао!³¹ Из овога следи да: „*добро и зло, који би били вечни – штоа нема! То се мора једнако само из себе савлађивати,*”³² због чега има логике у изазовној тврдњи да: „*зло је најбоља снага човекова.*” Појашњавајући даље, Ниче примећује:

„*Човек мора ишати бољи и тори – шако ја учим. Највеће зло је ишребно за највеће добро ишчовеково.*”³³

Примерено свом филозофском систему, и Хегел је наглашавао како „*само човјек, и шо уколико може биши и зао, јеси добар. Добро и зло јесу*

²⁹ Ибид, цит. дело, стр. 299.

³⁰ Ибид, стр. 213.

³¹ Погледи: Бранислав Петронијевић, цит. дело, стр. 642–643.

³² Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, цит. дело, стр. 119.

³³ Ибид, стр. 292.

неодвојиви”.³⁴ На први поглед парадоксално, али у бити логично, ако се распозна дијалектичка контрадикција зла као полазишта добра; наиме, да би постајао добар, нужан услов је да човек мора да постојеће зло константно *самонавладава доброћом!* И то не било како, већ кроз буђење из моралног дремежа:

„Ту усјаваностј ја сам њриметишо, учећи да нико још не зна штиа је добро а штиа зло: – једино можда онај који *сјивара!*“

– *А што је онај који сјивара циљ човеку, и даје земљи смисао и њену будућностј: Он шек сјивара, да би нештио њостјало добро или зло.*”³⁵

Има ли очитијих потврда овог етичког стајалишта од животних ситуација у које директно залази социјални рад, где се законито оваплоћује тенденција у складу са којом свакојаке слабости (делинквената, токсикомана и свих других људи слабог и несталног карактера) носе собом усуд зла, које се једино може **активним делањем, радом самопроизвођења** – као основом добра *превазићи*, ако се пробуди и покрене успавана и непостојећа воља.

Овде смо већ на тлу, крајње сложене етичке категорије *воље* (која се успут у пракси социјалног рада понекад интуитивно-спонтано) помене као нешто што се само од себе, по принципу лаицизма, наводно подразумева у методичком раду „са клијентима.” Наместо те бесплодне а уврежене импровизације, по ко зна који пут подвлачим нужност **методолошког утемељења** (између безброј других нужних, овде) *овој њојма*, и то на основу озбиљних етичких изворишта, која би науци социјалног рада (између осталог) отворила пут дигнитета, насупрот статуса другоразредне „помажуће професије – помажућим професијама,” на чијим методолошким основама још увек (у нас) после пет деценија стидљиво „храмље” и покушава да им сличи теорија и непостојећа методологија заснована на методичким упутствима и вештинама социјалног рада.

У том склопу Ниче *вољу* сагледава у дијалектичкој синтези људских (не)моћи **оличених у истинско њошврђивање човекове живојности** у свим елементима његовог *делајној и духовно-мисаоној усавршавања*. Воља за моћ јесте воља за животом у пуном стваралачком замаху, зарад чега истинско задовољство и срећа леже једино у осећању моћи и снаге; ако осећање задовољства није излив њихов, ту га он не сматра за право, здраво, животно осећање, већ за осећање које уствари лежи на линији не-

³⁴G. W. F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie der Rechts – Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, Werke in zwanzig Banden, св. 7, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1970.

³⁵Фридрих Ниче, *Тако је јоворио Зарајусјира*, цит. дело, стр. 200.

гације живота. По Ничеу, биће света није воља за егзистенцију, воља за живот, како је Шопенхауер дефинише, већ то је воља за моћ и за дизање увис ка самоме себи, на шта упућују и његове следеће речи:

„Где јод нађох живоџа, нађох вољу за моћи; и у вољи слује нађох још вољу, да буде јосјодар.“ „Само иде живоџа има, има и воље: али не воље за живоџ, већ – џако џе ја учим – воље за моћ!“³⁶

Више него значајан за социјални рад је овај етички поука који уствари чини стожер сврховитости социјалног рада (без обзира био он сагледан у својој универзалности или сегменту професије) да захваљујући људској вољи за моћ, тј. *самоделатни преображај*, „моралне слуге“ могу да се преобрате у „моралне господаре.“ Доказујући тезу да се срећа састоји само у вољи за моћ и ни у чему другом, Ниче се сасвим јасно приближава искуству праксе социјалног рада, које непосредно запажа да обично задовољство, епикуризам, утилитаризам, сведоче знак живота који опада, који у основи сам себе негира. Ниче вели за уживање да је: *„Олошу латана вајра, на којој сагорева; свему црвљивом дрвећу, свима смрдљивим лудежима јошова пећ за коћење и кување,“* док са друге стране исто то уживање за вољно моћне, може се појмити да је: *„за слободна срца невинно и слободно,“* као *башиенска срећа земаљска*, или у односу на *„све будућности превелика захвалности за садашњости“*. Исти садржај уживања квалитативно одређује, као и све остало сам човек, при чему нпр. вино слабоме, Ниче каже увенуломе, може да буде „слатки отров“ док насупрот њима *„за лавове јак велико окрепљење, и са сирахојошјовањем чувано вино вина.“* Није ли у овом смислу потврђена пракса социјалног рада са алкохоличарима нпр. који стварно у буквалном смислу сагоревају на тињајућој ватри од вина и других алкохолних пића, и које средина жигосе етикетирајући их и проглашавајући их, сурово, управо као – како Ниче каже – олошем или лупежима? Може ли се у тој неконтроли других задовољства у беспоштедној али у животном гротлу урлајуће реалности коју изражавају сирови Ничеови симболи, препознати ватра, боље рећи огањ, у ком сагоревају и нестају они у пећи за „коћење“ тј. животињско репродуковање и рађање, који су заједно са потомцима осуђени на сиромаштво, бесперспективност или чак и пропаст?

Разлучујућу ову важност самовладања уживањем Заратустра и говори:

*„Ко не уме да зајовега, нека слуша. Многи уме себи да зајовега, али џо још није гостја, да би мојао и слушајти себе.“*³⁷

³⁶ Ибид, стр. 119.

³⁷ Ибид, стр. 203.

То је неписани закон и у социјалном раду, у оквиру кога је веома раширена појава да људи долазе у невољне животне ситуације управо зато што нису дорасли и незнају да заповедају како самима себи, тако ни другима; додуше, догађа се, што Ниче и указује, да многи умеју себи да заповеде, али остају на тој неплодној, формалној и голој заповести, јер не слушају себе, тј. немају снагу *моћне воље* и *јакoг духа* да делатно-практично остваре, како Кант каже *моралну зајовест* као постулирано законодавство моралног чина. Из недељиве спреге тог заповедања и слушања, у одсуству (из безброј разлога) изграђене сопствене воље, замеће се историјско-цивизацијски усуд многих невољника да морају да прихвате туђу вољу и моћ као непознанице од којих мање или више зависе, што их и чини „*слушама*” у односу на „*јоспогапе*” којима се у егзистенцијалној нужди они морају да покоре! Ово питање о односу доминације и подчињености, је симптоматично за саму бит универзалне делатности социјалног рада (сагледаног у широком распону од спонтанитета до професионалности) што је још један разлог да његова научна заснованост прерасте и епистемолошки уозбиљни уско-једностран методички карактер, филозофско-парадигматичним фундаирањем теоријско-методолошке базе. То намеће сама притивуречна природа социјалног рада, који од свог буђења, кроз читаву историју цивилизације до данас, покушава да успостави равнотежу на оштрци жилета између истинске хуманости и самилосног угњетавања у име те хуманости!

САЖАЉЕВАЊЕ КАО СМРТНИ ГРЕХ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

У духу потенцирања субјективних снага човека, кроз филозофију његовог иморалног усавршавања, Фридрих Ниче, етички неписмене посленике социјалног рада за које је професионални кодекс алфа и омега сваке моралне филозофије, може да саблазни, збунити и у исто време створи добар шлагворт за педагошко поигравање њиховом интелектуалном инфериорношћу у смислу добронамерних поука, посебно при анализи комплексно-противуречне етичке *максиме о љубави према ближњем*. Продорном спелеолошком мишљу он разоткрива контраверзе јединства и борбе супротности прикривајућег битка међуљудског одношења, иманентне овој цивилизацијској максими која се крајње симплификовано, већ дуго као апстрактни стереотип наводно тумачи у теорији и пракси социјалног рада. Лаицизирању ове врсте измиче тајновитост суштине и дубине тог *појма љубави човека према човеку*, коју они наводно препознају и погрешно сво-

де на некакав апстрактум *човечности* оличен у доброчином пружању помоћи – у социјалном раду првенствено сиромашнима и немоћнима, што је наравно обична флоскула која вишеструко деградира, и од истинског теоријско-методолошког утемељења, науку социјалног рада удаљава.

Идеја водиља Ничеове етике садржана је у дијаметрално изокренутом и постулираном библијском мотиву: „Љуби ближњега своја као самога себе,³⁸ што се види из садржаја сета савета који у императивној форми Заратустра саопштава људима како би се приближили натчовештву:

„Ја вам не велим да љубите ближњега. Пре вам још савештујем да **бежите од ближњега, и да љубите најдаљег!**

Више него љубав према ближњем стоји љубав према најдаљем, и према будућем;³⁹

Одмах се овде рађа дилема о телеологији тако појмљеног морала, који на први поглед варљиво собом носи неморал заснован на ниподаштавању односа према ближњем, а потенцирањем љубави не према далеком, већ најдаљем. Насупрот неморалу у овим филозофским стиховима зачиње се истинска моралност, под условом да се разазнаје појмовна херменеутика мисли, тј. шта Ниче подразумева под **бежањем од ближњег**, коме супротставља **љубљење најудаљенијег и будућег**. Размишљање на ову тему даље дубље и вишеслојно сагледавање отварају Заратустрине опомене:

„Привикајте се уз ближњега, и називајте то свакојаким лејим именима. А ево вам кажем: **ваша љубав према ближњем није грубо до ваша рђава љубав према себи самом**“.⁴⁰

„Један иде к ближњем да би нашао себе, **груби иде што би се радо сам изубио**. **Ваша рђава љубав према вама самима чини вам самоћу шамницом**“.⁴¹

Већ овим етичким судовањем ствари постају мало јасније: сваки „одлазак“ и „приближавање“ ка ближњем потврђује потребу човеку да тражи себе у, и код, ближњег – ван себе сама, дакле ко „нема“ самога себе, ко сам себи није довољан, и сам собом задовољан, у крајњем случају ко сам себе не воли, он ту љубав покушава да компензује у љубави према ближњем, тако што се у њој губи као субјект!? Зато је, сматра Ниче таква љубав рђава према самом човеку. С тим у вези, даље он појашњава:

³⁸ Библија, или *Светио писмо Стариога и Новога завјетга*, превео Стари завјет Ђура Даничић, Нови завјет превео Вук Стефановић Караџић, *Нови завјет, Јеванђеље по Луки*, гл. 10, стих 27.

³⁹ Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, цит. дело, стр. 63.

⁴⁰ Ибид, стр. 63.

⁴¹ Ибид, стр. 64.

*„Ви не можете да издржите у друштву са вама самима, и не волите себе колико би требало: ја хоћете да заведете ближњег на љубав а себе да позластите његовом заблудом.“*⁴²

Из овог угла виђено, заиста човек код ближњег тражи спас уствари од самога себе, при чему и губи самога себе признајући ближњем, како би Ниче рекао: *„Ти је стварије нешто Ја; ти је освешћано а Ја још није.“*⁴³ Због тога уместо љубави према ближњем у којој се потиरे човеково самоделатно **Ја** у бегу од самога себе, филозоф иморала позива на љубав и приближавање ка најудаљенијем од таквог ближњег, а то једино може да буде – **сам тај човек**. То је кључ за разумевање латентног хуманизма животно-стваралачког морала који надраста љубав према ближњем **вишим квалитетом љубави према удаљеном:**

*„Ево шта ради велика љубав према најудаљенијима: не штеди ближњег своја! Човек је нешто што треба превладати.“*⁴⁴

Од човека је најудаљенији свакако **наш човек** кога одликује виталитет, воља за моћ и самостварање, до кога се стиже проображавањем које је услов приближавања аутентичној људској природи, која је задата за остварење, што је лоцира у сферу **удаљено–будуће**. На тим основама настаје пропорција у складу са којом – **све што се више човек удаљава од ближњег, ближи је нат човеку и обрнуто**, због чега ближњег не треба ни „штедети“ већ га треба што пре и више превладати самим собом. Другим речима, исту жељу истиче Заратустра када каже:

„Ја бих волео кад не бисте моли издржати у друштву са свакојаким ближњима, и њиховим суседима; онда бисте морали од себе сама створити своја пријатеља,“ тј. истински ближњег.⁴⁵

Тако сагледана максима љубави према ближњем може да буде од значаја, за развој будуће филозофије морала социјалног рада, поготову када се узме у обзир једна од кључних одредница ове хуманистичке професије препозната у *јружању помоћи*, најчешће маргиналним појединцима, групама и заједницама; оним људима који су из многобројних разлога немоћни без туђе помоћи („помоћи ближњих“) да самостално задовољавају широк опсег својих животних потреба – дакле да егзистирају. У вези с тим отвара Ниче за науку социјалног рада један врло битан етички проблем, који се тиче најсуштаственије природе односа између оних који траже,

⁴² Ибид, стр. 64.

⁴³ Ибид, стр. 63.

⁴⁴ Ибид, стр. 202.

⁴⁵ Ибид, стр. 64.

ишчекују, моле или преклињу за туђу помоћ, са једне стране, и оних који су са друге стране у прилици, да могу, ако желе и хоће, да пружају помоћ, која се, као што сам већ раније подвукао, везује примарно за испуњавање моралног постулата љубави према ближњем. Ниче каже:

*„Где се жртвuje, и служи, и бацају љубавни погледи: и **иу** је воље да би се **иоси**ало **иоси**одарем. **Си**ран**иуи**ицама се **иу**, и **да** нико не види, увлачи оно **ишо** је слабије у **и**врђењу, и све до у срце, онеме **ишо** је моћније – и **краде** моћи.“*⁴⁶

Врло јасно наглашава се овим етичким судом да жртвовање, служење и бацање љубавних погледа (обраћање пажње на нечију потребитост) прати воља за владањем-иосиодарењем над оним коме се помаже. Посебно указујем на детаљ увлачења у **си**ран**иуи**ице **и**римаоца **и**омоћи, којима (а да то нико не види, јер је прикривено самим чином помагања) давалац помоћи **краде** ионако малу моћ. Прецизно о том противуречју Ниче до-словце пише:

*„Да оно **ишо** је слабије служи онеме **ишо** је јаче, на **шо** **и**а **и**они воља **и**евова која хоће да **иоси**одари над оним **ишо** је још слабије: **јег**ино **и**ој **и**жељи не може одоле**и**и.“*⁴⁷

Та крађа моћи алудира на то да пружена помоћ моћних учвршћује постојећу немоћ немоћних, чинећи је још израженијом, при чему таква пасивност и непостојање властитих снага, погодује стварању међуодноса две крајње супротности у дијалектичком јединству: зависних од (туђе помоћи) немоћника и независних моћника који у бити самилосно помажу. Природу те релације коју многи не виде (због чега је и тајновита) преко Заратустре открива Ниче, када каже:

*А ову **и**ајну рекао је мени сам **живо**и: „**Чу**ј, рече, **ја** сам оно **ишо** **јег**-нако **и**реба себе само да **и**ревлађује.“*⁴⁸

У случају када неко ко само **и**асивно **јег**нос**и**рано **и**рима **и**омоћ, јер не зна животну тајну о **само**и**рев**ладавању и **само**и**ома**ињу, ради се о милостињи – **нај**нижем **си**у**и**њу **и**ра**к**тично **и**сказано**и** милосрђа – која почива на **да**вању најразличитијих врста матерјалног **ви**шка од стране моћних – немоћнима. Презирући њену статичност и учвршћивање немоћног ишчекивања добре воље „нишчих” и убогих од, господарењу склоних моћника, Ниче осуђује давање милостиње:

⁴⁶ Ибид, стр. 118.

⁴⁷ Ибид, стр. 118.

⁴⁸ Ибид, стр. 118.

„Ах, где су на свету чињене веће лудости него међу милоснима? И шта је на свету задало више њих него лудости милоснима?”⁴⁹

Милостиви чине лудости – неразумне радње, и највише на свету за дају патњу кроз *поштрањивање* *немоћи*, оних зависника које удељеном милостињом лишавају сопствених превазилажења и вољности. Битно обележје милосрђа, детерминисано управо овим односима једносмерног давања и примања помоћи, јесте **сажаљење**, које Ниче доживљава као смртни и најтежи грех који човека удаљава од натчовека и у сваком погледу га зависним робом и слугом без достојанства чини:

„Било сажаљење божје, било човечанско: сажаљење вређа стиг. Не хтејти помоћи, може да буде ошменије од оне врлине која приштрава у помоћ.”⁵⁰

Зато што изазива стид, сажаљење вређа и кажњава људско самопоштовање у човеку, при чему као избегавање тог жигосања, управо као заштиту, Ниче препоручује да је **отменије и мање по немоћног зло, зарад избегавања сажаљења – не пружити помоћ**. Од пружања помоћи праћеног сажаљењем, он виспреним изразом вишеснажна одвраћа оног који тражи помоћ, као и све оне који би као пријатељи пружили помоћ:

„Сажаљење пријатеља нека се скрива под твојом љуском, на њему треба да изломиш зуб.” „Јеси ли роб? Онда не можеш бити пријатељ. Јеси ли тиранин? Онда не можеш имати пријатеља.”⁵¹

Одавде следи поука да пријатељи, као евентуални чиниоци милостивих дела, или су робови па немогу да помажу, или су тирани (па опет у складу с тим) не приличи им да помажу – у крајњем случају за тиране важи да немају пријатеља; било како било помоћи ниоткуда. Једино решење је *уместио унижавајуће милостиње, која човека кроз сажаљење деградира и инфериорним чини, истинска љубав као продуктивна форма стварне бриге, респекта, одговорности, и то практично-делатно потврђене кроз подстицање свеопштег људског раста и саморазвоја, која га натчовеку примиче*. Такво буђење скривених и потиснутих потенцијала кроз стваралачку љубав која не унижава, дозвољава Ниче, схватајући је као *„врлину која се расија и прелива”* насупрот сиротињској милостињи коју изричито одбацује Заратустра:

⁴⁹ Ибид, стр. 239.

⁵⁰ Ибид, стр. 269.

⁵¹ Ибид, стр. 60.

*„Не, одговори Заратустра, ја не делим милостиње. За то нисам гости сиромас.“*⁵²

Сиромаси, дакле милостињу сиромасима дају, а богати на преображавајућој љубави подстицај ослањања на сопствене снаге. Циљајући на то, Ниче саветује:

„Ако имаш пријатеља који ти, буди његовој тињој месту одмора, али тако рећи тврда носеља, носеља у пољу: тако ћеш му најбоље корисити!“

Социјалном раду добро је знана људска патња коју треба надвладати стручном подршком која одмара, али у складу са истинском љубављу самоусавршавања, која у исто време, као тврда неудобна постеља у пољу, храбријим, јачим, самоодговорнијим чини оног који треба да се патњи животних недаћа супротстави сопственим моћима, ма колике да су. У том смислу Ниче ће као једини одговор последњем, највећем тзв. смртном греху натчовека: **сажаљењу**, у форми реторског стиха супротставити **властиту самоделатност**:

*„Моја тињо и моје сажаљење – шта је било до њих! Зар ја тежимо за срећом? Ја тежимо за делом својим!“*⁵³

Уједно то је ваљан одговор и науци социјалног рада која би бесплодну фразеологију етичких импровизација засновану на професионалном кодексу и препричаним примерима моралних дилема из праксе, нужно требало да надрасте утемељењем филозофије морално-делатног усавршавања.

ЗНАЧАЈ НИЧЕОВЕ ЕТИКЕ БУДУЋЕГ ЗА РАЗВОЈ ФИЛОЗОФИЈЕ МОРАЛА У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

У границама расположивог простора саобразног природе текста, врло јасно кроз изнете морално-филозофске ставове, разоткрива се (упркос силним протувречјима) дубоко хуманистичко-преображавајућа нутрина Ничеове етике иморализма, која управо због те одлике може етици социјалног рада у конституисању, врло инспиративно и корисно да послужи; прецизније речено, хуманистика социјалног рада ово драгоцену руду моралних идеја не би смела да заобиђе. Ретко суптилним песничко-филозофским стилем Ниче продире у само језгро историјско-цивилизацијске бити човека као „незрелој бићи“ на њу сопственог превазилажења

⁵² Ибид, стр. 13

⁵³ Ибид, стр. 331.

и моралног усавршавања кога овај етичар види у *најчовеку* и његовим субјективним стваралачким потенцијалима самоизграђивања. То је та кључна парадигматична вредност која све мислиоце најразличитијих епоха и етичких праваца спаја и истородним у продорној разоткривајућој мисли чини, кроз њихову луцидност откривења човекове егзистенцијалне (не)смислености и (не)сврховитости. Без напора и натежућих спекулација, у том контексту се може успоставити корелација Ничеовог *појма најчовека* са појмом човека као изразом *самосвесности*, *иј. самосвесној самостваралачкој бића* посматраног из угла немачке класичне филозофије,⁵⁴ већ с Фихтеом експлицитно, *појменцијално самоделатној и слободној бића*, и *наравно*, поводом истог питања, и с Хегелом, преко његовог тумачења историјске значајности превазилежења „*оној постојећеј*” – **зла** као основе „*оној будућеј*” – **људске моралности**.⁵⁵

На тај начин Ниче својом етички-мисаоном оштрицом пара само средиште фундаменталног проблема тзв. савремене филозофије морала, а то је: **однос битка и требања**, на кога он децидирано упућује оног ко стреми натчовештву, као врху моралног савршенства:

„*Ко је тај велики змај ишито ја дух неће више да назива постојарем и бојом? 'Ти треба да' зове се велики змај. А дух лављи говори 'Хоћу'.*”

„*Ти треба да*”, лежи пред њим на стази, блистајући се у злату, звер с крљуштима а на свакој крљушти сјаји се златно „*ишито треба да*.”⁵⁶

Тај у етици познат, слободно се може рећи, први-кључни и завршни појам „**треба да**” односи се на човекову *производиљачко-практичко-стваралачку*, управо *историјско-продуктивну бити*, којом се *пошврћује оно најбоље у човеку* што га сликовито и сличним змају чини, Ниче зове – надчовеком, и као мотив истиче у етичком ставу:

„*Човек је коноџац, разаетиј између животиње и најчовека, – коноџац изнад амбиса.*

.....

Ишито је велико на човеку, ишито је да је он мост и не циљ: ишито се може волеши на човеку, ишито је да је он и прелазак и пролазак”.

.....

„*Ја волим оне који не умеју да живе друкчије него пролазећи, јер су ишито они који прелазе,*”⁵⁷ под условом изграђене воље моћи, у складу са

⁵⁴ Шире о овоме погледати: Алекса Буха, *Етичка њемачкој класичној идеализма*, „Свјетлост”, Сарајево, 1986.

⁵⁵ О овоме погледати: Милан Кангрга, *Етичка*, цит. дело, стр. 378–379, 382.

⁵⁶ Фридрих Ниче, *Тако је говорио Заратустра*, цит. дело, стр. 30.

⁵⁷ Ибид, стр. 16.

којом размишљају и делају: „*шито живоїи обећава нама, хоћемо ми – да исијунимо живоїи!*?”⁵⁸

Овде долази до суочавања етике социјалног рада са сопственом **полазном** парадигмом, која извире из цивилизацијског искуства што учи да је смисао живота задатак што га човек као човек себи поставља, с одлуком да га – не напросто нађе, него – оствари, издела, отелотвори – као свој аутентични живот. Тако, човек који, како ће, себи својственим језиком поколења мислилаца говори: „**није дан, него задан,**” је увек изнова један непредвидљив задатак као *само-загађајак*. А једини истински задатак, али и најтежи пред којим човек стално стоји, јест – као што Ниче константно подвлачи – доћи к себи самоме, или бити при самоме себи – што значи **нат човеку тј. подобју сопствене стваралачке природе**. Зато, се језиком симбола за човека и каже да је „*он конојац, разайетї између живоїиће и најчовека, – конојац изнаг амбиса.*”⁵⁹ егзистенцијалну задатост он Нужан услов тога садржан је у превазилажењу *пассивне садашњосїи* (типичне за праксу социјални рад) која се дијалектички *їоїиуре будућим делайино-їроменљивим*, које за филозофију морала социјалног рада отвара неслућене перспективе. Тај Ничеов став о заснивању **филозофије будућности** преко превредновања свих вредности, произилази из његовог инсистирања на животности (виталитету) која је не само окренута у будуће, него је најдубље инспирисана будућношћу, с обзиром да једино „*будућносїи, која разара плузије и огузима їосїїојећим стїварима њихову аїмосферу, у којој оне једино моїу живјеїи,*” може као **сушїиасїиво їребања да їреобрайїи їосїїојећи „биїак”** као садашњу пасивност и зло.⁶⁰ Самостваралачки виталитет Ниче окреће против садашњих (дијалектички нужно увек пролазних) моралних вредности, које су у сржи погрешне у односу на могуће будуће вредности живота, с чим у вези он примећује: „*їознавање їрошлосїи у свим временима їожелно је само у служби будућносїи и садашњосїи, а не за слабљење садашњосїи, не за искоријењивање једне живоїино-сїїособне будућносїи.*”⁶¹

Ка тој и таквој хумано-стваралачкој будућности вечног преображавања са којом се човек као својом егзистенцијалном задатошћу суочава у распону битка и требања (у животној пракси видљивог у односу моралних

⁵⁸ Ибид, стр. 203.

⁵⁹ Ибид, стр. 16.

⁶⁰ Fridrih Niče, *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, Unzeitgemasse Betrachtungen 2, Werke in drei Bänden 1, предг. Karl Schlechta, Carl Hansen Verlag, München, 1954, стр. 252.

⁶¹ Ибид, стр. 231.

слугу и господара, контрадикторности сажљиве љубави према ближњем или натчовечне љубави према најудаљенијем – морално савршеном) нужно мора да стреми будућа етика социјалног рада, чији темељни беочуг исказују Ничеове речи:

„И на најбољему има још што изазива гађење: и најбољи је још нешто што треба превладати.”⁶²

ЛИТЕРАТУРА

- Библија, или Свѣто писмо Стѣроја и Новоја завѣтја*, превео Стари завѣт Ђура Даничић, Нови завѣт превео Вук Стефановић Караџић.
- Буха Алекса: *Еѣшка њемачкој класичној идеализма*, „Свјетлост”, Сарајево, 1986.
- Кангрга Милан: *Еѣшка – основни ѣроблеми и ѣравци*, Голден-маркетинг-Техничка књига, Загреб, 2004.
- Ниче Фридрих: *Тако је ѣоворио Зараѣусѣира – књига за свакоја и ни за која*, Графос, Београд, 1983.
- Ниче Фридрих: *Сумрак игола – или како се филозофѣра чекићем*, Графос, Београд, 1985.
- Ниче Фридрих: *С оне сѣране добра и зла: увод у једну филозофѣју будућносѣи*, Графос, Београд, 1980.
- Ниче Фридрих: *Рођење ѣраѣегије*, БИГЗ, Београд, 1983.
- Ниче Фридрих: *Шоѣенхауер као васѣиѣиач*, Графос, Београд, 1987.
- Ниче Фридрих: *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1972.
- Niĉe Fridrih: *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, Unzeitgemasse Betrachtungen 2, Werke in drei Banden 1, predg. Karl Schlechta, Carl Hansen Verlag, München, 1954.
- Петричковић Милан: *Теорија социјалној рага*, Социјална мисао, Београд, 2006.
- Петричковић Милан: *Нужносѣи ѣеоријско-филозофској уѣемељења еѣшке социјалној рага насѣрам ерисѣишке бесѣлодних геонѣолошких сардржаја*, Социјална мисао, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, бр. 49. Београд, 2006.
- Петричковић Милан: *Снобизам савременој социјалној рага*, Социјална мисао, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, 2007. бр. 53.

⁶² Фридрих Ниче, *Тако је ѣоворио Зараѣусѣира*, цит. дело, стр. 209.

Петронијевић Бранислав: *Историја новије филозофије*, Нолит, Београд, 1982.

Вилхелм Фридрих Георг Хегел: *Феноменологија духа*, БИГЗ, Београд, 1974.

Vilhelm Fridrih Georg Hegel: *Grundlinien der Philosophie des Rechts – Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, Werke in zwanzig Banden, св. 7, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1970.

THE FRIEDRICH NIETZSCHE IMMORALITY PHILOSOPHY – THE WAY TO OUTGROW THE ETHICS OF INDEPENDANCE IN SOCIAL WORK

By Milan Petričković

ABSTRACT

Contrary to widely spread quasi ethical approaches and infertile improvisations, as the expressions of defense from the elementary ignorance of the extremely complex and rich in controversies philosophy of morality (ethics) – worldwide and home alike – the ethical foundation of the theory and methodology of social work for purpose of epistemological worthiness, would have to look for its models in serious ethical studies. From the rich treasury of ethical thought history, the attention here was devoted to Friedrich Nietzsche, that is to his ethics of immorality recognizable by the idea of super-man (homo superior) as the expression of moral perfection. In that context, the preciousness of his lucid thought of human morality is brought into connection with the controversies of social work seen from the point of view of human self-transfiguration lead by the will of power from „moral servant” to „moral master”, from pitying love for one’s neighbour to higher love for one’s most distant to be, that is for oneself in the wide range of mortal sin personified in moral pitying to acting self creation of humanized superman.